

МЭДЭД ЧОБАНОВ

АЗƏРБАЈЧАН
АНТРОПОНИМИЈАСЫНЫН
ƏСАСЛАРЫ

МААРИФ

МƏДƏД ЧОБАНОВ

АЗƏРБАЈЧАН АНТРОПОНИМИЈАСЫНЫН ƏСАСЛАРЫ

Али мəkтəб тələбэлəri үчүн
дəрс вəсаити

Азәрбајчан Республикасы
Тəһсил Нəшриятı тərəфиндən
тəсдиқ едilmişdir

Handwritten signature:
D. M. Mamedov
Azərbaycan Antropologiya
Mərkəzi
Azərbaycan Milli Elmlər
Akademiyası
1999-2001

«МААРИФ» НƏШРИЈАТЫ
БАКЫ — 1998

Azərbaycan MEA Nəsimi
adına Dilçilik İnstitutunun
Kitabxanası

Inv. № _____

Елми редактору: А. М. Гурбанов,
Азәрб. ЕА-нын мүхбир үзвү, профессор

Рә'јчи: Г. Ш. Қазымов,
филолокија елмләри доктору, профессор

Чобанов М.

Ч—63 Азәрбајчан антропонимијасынын әсаслары,
Али мәктәб тәләбәләри үчүн дәрс вәсаити.
Бақы, Маариф, 1998, 332 сәһ.

Вәсаит педагожи университетләрин филолокија фа-
күлтәләринин тәдрис планында нәзәрдә тутулмуш «Дил-
чиликдән хусуси курс» програмы әсасында һазырлан-
мышдыр. Бурада ономастика һаггында үмуми мә'лумат,
антропонимика вә онун тәдгигат объекти, Азәрбајчан
дилчилијиндә антропонимијанын тәдгиги тарихи, антро-
понимләрин инкишафы мәсәләләри, ад вә ад системи,
фамилија, тәхәллүс, ләгәб, адларын әсасы вә семанти-
касы, антропонимик һадисәләр — мүштәрәк адлар, по-
линим вә палиндромик адлар, адгојма ән'әнәләри, адла-
рын гурулушу вә мәншәји, поетик антропонимија вә с.
һәртәрәfli тәһлил олунмушдур.

Вәсаитдән али мәктәбләрин филолокија факултәлә-
ринин тәләбәләри, еләчә дә орта ихтисас вә үмумтәһсил
мәктәбләринин Азәрбајчан дили вә әдәбијаты мүәл-
лимләри истифада едә биләрләр.

Ч 4602000000—44
М—652—98 3—94

81.2 АЗ

© «Маариф» нәшријаты, 1998

Б И Р Н Е Ч Э С О З

Азәрбајчан дилчилијинин әсримизин сон ики-үч онил-
ликләриндә тәшәккүл тапан әсас шәбәләриндән бирини
ономалокија тәшкил едир. Ономалокијада дилин лүгәт
тәркибинин ән зәнкин вә ән гәдим ләјыны тәшкил едән
хусуси адларын јаранмасы, инкишафы вә мүасир вәзиј-
јәти өјрәнилир. Халгымызын тарихинин өјрәнилмәсиндә
хусуси адлар мүстәсна әһәмијјәт кәсб едир. Башга сөзлә
десәк, һәчмчә чох кичик китабә олан һәр бир хусуси ад-
да халгын тарихинин мүәјјән бир сәһифәси кизләниб
мүһафизә олунур. Бу кизлин сәһифәләрин ачылмасында
хусуси адлар да башлыча рол ојнајыр. Чүнки шаир де-
мишкән, «Ел ады јашадыр, ад исә ели». Бу мә'нада һәр
бир ад халгын милли, мә'нәви мәһсулу олуб, онун тарихи
варлығыны вә үнваныны горујуб сахлајыр, әсрләрдән
әсрләрә, нәсилләрдән-нәсилләрә верир. Әкәр белә демәк
мүмкүндүрсә, ад елә халгын тарихидир. Мәсәлән, гәдим
«Әрол» антропониминдә дә халгымызын кечмиш тарихи
өз әксини тапмышдыр. Биринчиси, бу сөзүн варлығы улу
бабаларымызын вә мүасир халгымызын варлығы демәк-
дир; икинчиси, бу сөзүн тарихән варлығы вә фәал шә-
килдә ишләдилмәси халгымызын гәдим мәдәнијјәтә ма-
лик олмасы демәкдир, чүнки адларын јарадылмасы елә
мәдәнијјәтин илк тәзаһүрү демәкдир; үчүнчүсү, бу сөзүн
варлығы ана дилинин гәдимлијинин вә тарихинин вар-
лығы демәкдир; дөрдүнчүсү, бу сөзүн варлығы дилими-
зин лүгәт тәркибинин вә әсас лүгәт фондунун, һәмчинин
ономастик ваһидләринин лап гәдим заманлардан варлы-
ғы вә дилимизин сабитлији, сафлығы демәкдир; бе-

шинчиси, бу сөзүн варлыгы мүасир дилимизин антропонимик лајында дилимизин фонетик системинин, лүгәт тәркибинин, грамматик гурулушунун, синтактик категорияларынын тарихән варлыгы демәкдир. Демәли, үнсij-јәт процесиндә адларсыз кечинмәк мүмкүн олмадыгы кими, халгымызын әсл тарихинин јазылмасында да тарихи адларсыз кечинмәк олмаз. Бах, әсл тарихи һәгигәт дә елә бу адларда горунуб сахланмышдыр. Бу мәнада адлар бөјүк тарихдир...

Лухарыда гејд едилән мүлаһизәләри нәзәрә алыб, али мәктәбләрин филолокија факултәләринин тәләбәләри үчүн «Азәрбајчан антропонимиясынын әсаслары» адлы вәсаит һазырламағы гәрара алдыг. «Дилчиликдән хүсуси курс»¹ програмы әсасында һазырладығымыз бу вәсаит «Бир нечә сөз», он үч фәсил вә нәтичәдән ибарәтдир.

Вәсаитдә дилчиликдә ономаलोкијанын јери вә тәдгигат объекти, саһәләри, нөвләри вә јарымшөбәләри һаггында әтрафлы мәлумат верилмишдир. Нәмчинин вәсаитдә ономалокијанын ән кениш јарымшөбәси олан антропонимиянын² әсаслары өз елми шәрһини тапмышдыр. Бурада антропонимиканын тәдгигат объекти, предмети, тәдгиги, антропонимләрин мәншәји, гурулушу, инкишаф тарихи, системи вә семантикасы, адгојма әнәнәләри, антропонимик һадисәләр, бәдин антропонимика проблемләри, шәхс адларынын рус дилинә транслитерасиясы мәсәләләри вә орфографиясы гајдалары кениш шәрһ олунамышдыр.

Вәсаитдән али мәктәбләрин филолокија факултәләринин тәләбәләри, орта мәктәбләрин ана дили вә әдәбијаты мүәллимләри, аспирантлар, үмумијјәтлә, антропонимика илә јахындан марағланаңлар фајдалана биләр. Әсәр һаггында өз хејрхаһ рәјини билдирән јолдашлары мүәллиф габагчадан тәшәккүрүнү билдирир.

¹ М. Чобанов. Азәрбајчан антропонимикасынын әсаслары, (тәртиб едәни: М. Чобанов), Тбилиси, 1980

² Бундан сонра һәр јердә «антропонимия» охунмалыдыр.

І ФӘСИЛ

ОНОМАЛОКИЈА ДИЛЧИЛИЈИН БИР САҲӘСИ КИМИ

Али мәктәбләрин филолокија факултәләринин тәдريس планларында дилчиликдән хүсуси курсларын өјрәнилмәсинә мүәјјән гәдәр вахт ајрылыр. Мәлумдур ки, хүсуси курслар, әсасән, дилчилик фәнләриндә өз кениш әксини тапмајан вә проблем һалында јени тәдгиг едилән мөвзуларә һәср олунур. Азәрбајчан дилчилијиндә белә саһәләрдән бирини дә ономалокија тәшкил едир. Ономалокија термини ики јунан сөзүнүн — ономо (ад) вә локија (тәлим, нәзәријјә) сөзләринин бирләшмәсиндән әмәлә кәлиб. Азәрбајчан дилиндә мәнасы адлар лүгәти вә ја онлар һаггында тәлим вә ја елм демәкдир.

Ономалокија — нәзәри дилчилијин хүсуси адлары өјрәнән шөбәсидир. Бу шөбә хүсуси адларын сәчијјәви мәсәләләрини — тәбиәтинин, нәзәрә чарпдырдығы предметә ујғунлуғуну, онларын маһијјәтинин, әмәлә кәлмәсинин, төрәмәсинин, мәншәјинин, мәна әсасыны, јајылма дәрәчәсинин, гурулушуну, инкишафыны вә тәкмилләшмәсинин, тәснифинин, үслуби имканларыны вә бир дилдән башга бир дилә транслитерасиясы проблемләрини өјрәнир. Мәһз буна көрә дә, дилин лүгәт тәркибинин кениш бир саһәсинин — дилдәки хүсуси адларын мәчмууну әһәтә едән ономастиканын вә ондан бәһс едән дилчилик шөбәси олан ономалокијанын али мәктәбләрин филолокија факултәләриндә хүсуси бир курс кими өјрәнилмәси бөјүк әһәмијјәт кәсб едир¹. Буну нәзәрә алараг Азәрбајчан

¹ Гејд. Умуми дилчилијин ән чаван шөбәси ономалокијадыр. Дилчилијин бу шөбәси һәлә кечән әсрдән өјрәнилмәјә башласа да, әсасән, әрмизин 30-чу илләриндән, Азәрбајчан дилчилијиндә исә нисбәтән кеч — 70-чи илләрдән сонра өјрәнилмәјә башланмышдыр. Белә ки, ономастологларын I Бејнәлхалг Конгреси 1938-чи илдә Парисдә, ономастикаја даир илк Елми конфранс 1959-чу илдә Кијевдә, Умумиттифаг антропонимистләринин Елми конфрансы 1968-чи илдә Москвада кечирилмишдир. Азәрбајчан ономастикасы проблемләринә һәср олунуш Республика Елми-нәзәри конфранслары (1986, 1988, 1990, 1992, 1994) Бақыда олмушдур.

дилчилийиндә һәләлик кениш тәдгигат объект олмајан «Азәрбајчан антропонимикасынын әсаслары» үзрә хусу-си курс (программ вә вәсайт) һазырламағы планлаш-дырдыг.

Ономастиканын маһијјәтини даһа дәгиг баша дүшмәк үчүн ашағыдакы аңлајышларын вә ја терминләрин шәр-һи вачибдир. Мәлүмдур ки, үмуми адлардан, јахуд апел-јативләрден хусуи адлар дүзәлир. Белә адлар онома-стикада «оним» адланыр. Мәсәлән, лалә (күл) — Лалә (шәхс ады), нәркиз (күл) — Нәркиз (шәхс ады) вә с. Өз нөвбәсиндә хусуи адлардан вә јахуд онимләрден үмуми адлар дүзәлир. Белә адлар «*апелјатив*» адланыр. Мәсәлән, Лоғман (шәхс ады) — лоғман (һәким мә'на-сында), һачы Гара (шәхс) — һачыгаралыг (хәсислик мә'насында) вә с.

«Ономатологлар хусуи адлары мұвафиг халгын тәр-чүмеји-һалы (һәјатнамәси — М. Ч.) һесаб едирләр»¹. Доғрудан да, бу мұлаһизәдә бир һәгигәт — һәјат һәгигә-ти вардыр. Бу һәгигәт ондан ибарәтдир ки, хусуи адлар лап гәдим заманлардан чәмијјәт тарихинин мүзјјән сә-һифәләрини өзүндә горујуб бу күнә гәдәр кәтириб чы-хармышдыр. Һәмин адларда халгымызын тарихи вә онун һәјатынын, демәк олар ки, бүтүн саһәләри өз әк-сини тапмышдыр. Бу да хусуи адларын халгын тарихи илә биркә өјрәнилмәси вачиблийини мејдана чыхарыр. Чүнки халгын тарихинин инкишаф ганунаујгунлуғуну һәмин халгын һәјатнамәси олан хусуи адларын инки-шаф ганунаујгунлуғуна да шамил етмәк олар. Бу мә'на-да «ад — сөздүр вә бүтүн сөzlәр кими онлар дилин га-нунларына табедир. Одур ки, «хусуи адлар да» (М. Ч.) дилчилийә аиддир... Лакин хусуи адлар, дилдә өзүнә-мәхсус системләр јарадыр. Она көрә дә, үмуми дилчилик ганунлары ичәрисиндә спесифик хусуијјәтләр кәсб едир, өзүнүн ганунаујгунлуғларыны јарадыр»². Бу ганунауј-гунлуғлар исә антропонимләрдә өз әкенин тапыр.

Оним. Ономалокијанын тәдгигат объект мүзјјән хусуи ады башгаларындан фәргләндрмәјә хидмәт едән

¹ М. Адиллов, А. Пашајев. Азәрбајчан ономастикасы, Бақы, 1987 сәһ. 11.

² В. А. Никонов. Имя и общество, Москва, 1974, сәһ. 6.

сөздүр. Онимин ашағыдакы нөвләри вардыр: антропо-ним, топоним, зооним, космоним, ктематоним.

О н и м и ј а. Ономалокијада бүтүн онимләрин мәчмуу *онимија* адланыр. Мәсәлән, Борчалынын вә ја Газахын онимијасы дедикдә һәмин чоғрафи әразидә фәал шәкил-дә ишләдилән бүтүн хусуи адлар, јахуд да һәр һансы бир тарихи сәнәддә вә ја бәдин әсәрдә ишләдилән бүтүн хусуи адлар нәзәрдә тутулур.

О н о м а л о к и ј а. Дилчилийин онимијаны өјрәнән шө'бәси *ономалокија* адланыр. Ономалокија дилдәки онимләрин јаранмасыны вә тәшәккүлүнү, үнсијјәт про-сесиндәки ролуну, миллилийини, тарихилийини вә мұа-сирлийини, лүғәт тәркибиндәки мөвгејини вә с. өјрәнир.

О н и м л ә ш м ә. Ономалокијада апелјативләрден хусуи адларын вә јахуд онимләрин дүзәлмәси *онимләшмә* адланыр. Мәсәлән, сарван (гәбилә ады) — Сарван (шәхс ады), түлләр (тајфа ады) — Түлләр (кәнд ады), јасәмән (күл ады) — Јасәмән (шәхс ады), лалә (күл ады) — Лалә (шәхс ады) вә с.

О н о м а с т и к п р о с е с. Һәр һансы үмуми сөзүн онимләшмәси вә јахуд бир онимин башга бир онимә кеч-мәси ономалокијада *ономастик просес* адланыр. Мәсә-лән, көзәл (үмуми сөз) — Көзәл (шәхс ады), натиг (үму-ми сөз) — Натиг (шәхс ады), Ширван (топоним) — Шир-ван (шәхс ады), Тәбриз (шәһәр ады) — Тәбриз (шәхс ады) вә с.

О н о м а с т и к о м о н и м л ә р. Дилимиздә бир груп хусуи адлара тәсадүф едирик ки, онлар фонетик тәр-киби вә дашыдыгы функција е'тибарилә омонимләрә јахынлашыр. Мәсәлән, Азәрбајчан (республика) — «Азәр-бајчан» (мөһманхана) — «Азәрбајчан» (гәзет) — «Азәр-бајчан» (журнал) — «Азәрбајчан» (кино-театр) — «Азәр-бајчан» (гатар) — «Азәрбајчан» (совхоз); Араз (чај) — «Араз» (кино-театр) — «Араз» (ресторан) — «Араз» (ка-фе) — «Араз» (А. Шаигин романы) вә с. Лакин бу охшарлығларына бахмајараг, онлары омоним һесаб ет-мәк олмаз. Чүнки семантик чәһәт хусуи адлара јох, үмуми сөzlәрә аид олур. Онимләрдә исә семантик мә'на јох, номинативләшмә — адландырма функцијасы өн чәр-кәјә кечир. Чүнки һеч бир хусуи адда јох, онун әсасында семантик мә'на ола биләр.

Онимләрин дилдәки әһәмијјәтини нәзәрә алараг, дөв-

ри мэтбуат үзәриндә бир эксперимент апармышыг. Һәмнин экспериментин нәтичәләри дилимиздәки онимләрин үнсијјәт просесиндәки ролуну даһа ајдын шәкилдә көс-тәрир.

Биз, үнсијјәт заманы һәр дәгигә, бәлкә дә, һәр санијә мұхтәлиф хусуси адлардан истифадә едирик. Инсан кол-лективи (ән кичик коллектив белә) бир анлыға хусуси адлары үнсијјәт просесиндән чыхармыш олса, ајры-ајры адамлар вә инсан коллективләри арасында анлашылмаз-лыг јаранар; мәктәбдә, истехсалатда, нәглијјатда вә ди-кәр мүәссисәләрдә дурғунлуғ, долашыглыг, чашбашлыг, өзбашыналыг кими чәмијјәтә зидд һадисәләр мејдана чыхар. Бу мәнада хусуси адлар чәмијјәт үзвләринин үнсијјәтини саһмана салмаг нөгтеји-нәзәрдән бөјүк әһ-мијјәт кәсб едир. Һәр бир фәрд күндәлик тәләбатла бағ-лы олараг аиләдә вә мәишәтдә, тәһсили, сәнәти, пешәси вә вәзифәси илә әлагәдар истехсалатда чалышаркән өз фикир вә мұлаһизәләрини, әмр вә хаһишини, һәјәтда баш вермиш бу вә ја дикәр һадисәјә мұнасибәтини билдирмәк үчүн тез-тез хусуси адлара мұрачиәт етмәли олур. Әл-бәттә, һәр һансы бир фәрдин бир күндә ишләтдији хусу-си адлары вә онларын тезлијини гејд етмәк, һесабламаг имкан харичиндәдир. Чүнки һәр бир фәрд өз нитгиндә ифадә етдији мәзmunла бағлы мұхтәлиф хусуси адлар-дан — ономастик ваһидләрдән истифадә едир ки, онлары да дәгиг һесабламаг мүмкүн дејилдир. Бу чәтинлији нә-зәрә алараг һәр күн он минләрлә охучу илә үнсијјәт сахлајан дөври мэтбуатын (гәзетләрдән биринин) бир нөмрәсини шәрти олараг бир фәрдин (шәхсин) әвәзиндә көтүрмүшүк. Бу шәрти фәрдин (шәхсин) әвәзиндә Азәр-бајчан Р-нын республика мэтбуат органларындан «Азәр-бајчан кәнчләри» (№ 135 (10453), 15 нојабр 1986), «Әдәбијјат вә инчәсәнәт» (№ 46 (2233), 14 нојабр 1986), «Азәрбајчан мұәллими» (№ 91 (4361), 12 нојабр 1986). вә Күрчүстан Р-нын республика мэтбуат органларындан «Совет Күрчүстаны» (№ 138 (1121), 15 нојабр 1986) вә с. гәзетләри көтүрүлмүшдүр. Һәмнин гәзетләрин 1986-чы ил нојабр ајынын икинчи һәфтәсиндә (12, 14, 15 нојабр тарихли нөмрәләри) нәшр олунмуш бир нөм-рәси үзәриндә ономастик мұшаһидәләр апармышыг. Һәмнин мұшаһидә статистик ономастика бахымындан чох мараглы материал вермишдир. Биз һәмнин гәзет-

ләрин һәр бирини бир фәрд кими бир нәфәр охучу илә үнсијјәтдә көтүрсәк, онда белә бир сәһнә илә гаршы-лашмыш оларыг:

1. Он минләрлә охучу күтләсинин һәмсөһбәти олан «Азәрбајчан кәнчләри» гәзетинин бир нөмрәсиндә 298 ономастик ваһиддән, о чүмләдән, 138 антропоним, 96 кте-матоним вә 64 топонимдән (36 ојконим, 28 ороним) исти-фадә олунмушдур.

2. «Азәрбајчан мұәллими» гәзетинин бир нөмрәсиндә бәдни, сијаси вә елми публисистиканын мұхтәлиф жанр-ларында јазылмыш материалларда вә хроникаларда 273 ономастик ваһиддән, о чүмләдән 110 антропоним, 102 топоним (о чүмләдән, 82 ојконим, 17 ороним вә 3 урбо-ним) вә 61 ктематонимдән истифадә олунмушдур. Гәзе-тин бу нөмрәсиндә дә ктематонимләрин бир групу бир нечә дәфә тәкрар едилмишдир.

3. «Әдәбијјат вә инчәсәнәт» гәзетинин мұшаһидә ет-дијимиз бир нөмрәсиндә бәдни, елми вә сијаси публисист-тиканын мұхтәлиф жанрларында јазылмыш материал-ларда, мұхтәлиф мәгалә вә рәјләрдә, хроникаларда 259 хусуси аддан, о чүмләдән 128 антропоним, 74 ктематоним вә 57 топонимдән (33 ојконим, 24 ороним) истифадә олунмушдур. Гәзетин бәдни үслубда јазылмыш мәтнләр-риндәки персонажларын адынын вә дикәр ономастик ваһидләрин ишләнмә тезлијини бураја әлавә етсәк, һә-мин рәгәмләрин сајы даһа да артарды.

4. «Совет Күрчүстаны» гәзетинин бир нөмрәсиндә публисистиканын мұхтәлиф жанрларында јазылмыш материалларда, мұхтәлиф мәзmunлу мәгалә, репортаж вә хроникаларда 205 ономастик ваһиддән, о чүмләдән 93 антропоним, 61 ктематоним вә 51 топонимдән (26 ороном, 23 ојконим вә 2 урбоим) истифадә едилмишдир. Оно-мастик ваһидләрин ишләнмә тезлијини дә бу рәгәмләрин үстүнә артырсаг, һәмнин рәгәмләрин сајы хејли артмыш оларды.

Јухарыда адлары вә нәшри гејд олунан вә с. гәзетләр-рин бир күнлүк нөмрәләринин сәһифәләриндә 1458 оно-мастик ваһид вә ја хусуси аддан истифадә олунмушдур. Һәмнин гәзетләрин бир күнлүк нөмрәсинин сәһифәләрин-дә орта һесабла 243 ономастик ваһиддән, о чүмләдән 109 антропоним, 78 ктематоним вә 56 тотонимдән истифадә едилмишдир. Әкәр һәмнин ономастик ваһидләрин ишлән-

мә тезлијини вә тез-тез тәкрар олунамасыны да нәзәрә алсаг, бу рәгәм бир нечә дәфә артмыш оларды. Демәли, әкәр бир нәфәр охучу һәммин гәзетләрин алтысыны да охумуш олса, о, гәзетләрлә үнсийјәтдә оларкән өз нитгиндә 1458 хусуси аддан истифадә етмиш олар. Биз, бураја һәммин охучунун аилә вә мәншәтдә, коллективдә, радио вә телевизия верилишләриндә ешитдији, истехсалатда ишләтдији хусуси адлары да (тәкрарсыз) әлавә етсәк, һәммин рәгәм бәлкә дә бир нечә јүз арта биләр вә тәхминән 1800—2000-нә чатар. Әкәр мүасир зијалынын бир күнлүк нитгиндә тәхминән 1800—2000 хусуси ад ишләндијини нәзәрә алсаг, онда бүтүн дүня халгларынын бир күнлүк нитгиндә истифадә олуан ономастик ваһидләрин нә гәдәр олдуғуну һесабламаг вә јахуд тәсәввүр етмәк чәтин олар. Мәһз бунун нәтичәсидир ки, әсримизин 30-чу илләриндән дүня халгларынын, демәк олар ки, әксәријјәтиндә ономастик тәдгигатлара бөјүк әһәмијјәт верилир. Бу да әсримизин орталарындан етибарән јени бир елм саһәсинин — ономалокијанын тәшәккүл тапмасына сәбәб олмушдур. Мәһз бу да мүасир дилчиләримизин гаршысында ономалокијанын бир сыра нәзәри вә әмәли проблемләринин һәлл едилмәси кими мүһүм вәзифәләр гојур. Бу вәзифәләр, әсасән, ашағыдакылардан ибарәт олмалыдыр:

1. Ономалокијанын үмуми вә хусуси нәзәри мәсәләләрини мүасир елмин тәләби нөгтеји-нәзәрдән тәдгиг етмәк.

2. Ономалокијанын үмуми нәзәри вә тәчрүби мәсәләләрини һәртәрәfli өјрәнмәк; биринчи нөвбәдә ономалокијанын шө'бәләри үзрә ономастик ваһидләр топламаг вә онун картотекинни һазырламаг; икинчи нөвбәдә топланмыш ономастик ваһидләрин (шө'бәләр үзрә) лүғәтләрини тәртиб вә нәшр етмәк; үчүнчү нөвбәдә исә нәшр олунамаш ономастик лүғәтләр әсасында, бир дилин хусуси адларынын башга бир дилә транслитерасијасы мәсәләләрини һазырлајыб нәшр етмәк; о чүмләдән Азәрбајчан дили үчүн сәчијјәви олан ономастик ваһидләр вә јахуд хусуси адларын рус, күрчү вә с. дилләрә транслитерасијасы мәсәләләри орфографик бахымдан һәртәрәfli өјрәнилиб чап едилмәлидир. Чүнки ономастик ваһидләрин сабит орфографик гајдада јазылмасы вә сабит орфоепик нормада тәләффүз олунамасынын мүһүм елми

вә тәчрүби әһәмијјәти вардыр. Бу проблемләрин һәлл едилмәси һәјата кечирилмәдән ваһид ономастик ганунлардан бәһс етмәк чәтиндир. Ономалокијанын бу проблемләринин тәдгиги чәтин олдуғу гәдәр дә шәрәfliдир, вачибдир.

Ономастик ваһидләр ајры-ајры шәхси, өлкәни, шө'һәри, кәнди, дағу, дәнизи, чају, фәза чисимләрини вә с. адландырмаға хидмәт едир. «Һәр бир јерин мүәјјән ады, һәр бир адын өзүнәмәхсус мә'насы, јаранма дөврү вә формалашма тарихчәси вардыр. Онларын һәр бири инсан өмрүнүн, инсан һәјатынын, онун инкишаф мәрһәләләринин охунмамыш сәһифәләридир»¹. Бу сәһифәләр арасында халгымызын әсрләр боју чилалә-чилалә, нәсилдән-нәслә һәдијјә вериб, бу күнә кими кәтириб чатдырдығы антропонимләрин дә өзүнәмәхсус јери вә ролу вардыр. Һазырда дилимиздә ишләнән хусуси адларын бөјүк бир группә һәјатидир, реалдыр, дикәр азлыгда галан группә исә кечмишдә фәалијјәтдә олмуш адлардан ибарәтдир. Мәсәлән, *Вугар, Шәфәг, Баһар, Мәһәммәд, Фүзули; Араз, Күр; Бакы, Сумгајыт, Гәбәлә* вә с. Көрүндүју кими, хусуси адларын вәзифәси вә лүғәт тәркибинин кениш бир саһәсини әһәтә етмәси дилчилијин јени бир шө'бәсинин «адгојма сәнәтинин јаранмасына сәбәб олмушдур. Бу шө'бә дилчиликдә ономалокија адланыр.

Хусуси адларын әсасыны тәшкил едән сөzlәр мәншәјиндән асылы олмајага субстантивләшир. Јә'ни семантик конверсија нәтичәсиндә бир нитг һиссәсинә дахил олан мүәјјән группә сөzlәр аид олдуғу нитг һиссәси илә семантик вә грамматик әләгәләрини тамамилә итирәрәк, јени бир нитг һиссәсинә чеврилир. «Семантик конверсија, демәк олар ки, тамамилә ономастика саһәсинә аид олуб, даһа чох хусуси исимләрдә өзүнү көстәрир. Одур ки, семантик конверсија јалныз субстантивләшмә илә мөһдудлашыр»². Азәрбајчан дилиндә мүстәгил нитг һиссәләриндән јалныз сифәт (көзәл—Көзәл, чајлы—Чајлы, күмраһ—Күмраһ, јахшы—Јахшы, сары—Сары, гоча—Гоча, чаван—Чаван, ширин—Ширин) вә фә'л (бахыш—Бахыш, горхмаз—Горхмаз, јашар—Јашар, истәк—Истәк, күлүш—Күлүш, солмаз—Солмаз) семантик чәһәтдән субстантивләшир. «Онун сөздүзәлтмә имканлары мән-

¹ Т. Әһмәдов. Ел-обамызын адлары, Бақы, 1984, сәһ. 8.

² А. Ахундов. Умуми дилчилик, Бақы, 1979, сәһ. 147.

дуддур, нитгдә јалныз адлары ифадә едир вә исмин һал (адлыг һал) категоријасында һәгиги (адбилдирмә) мәнада ишләнир. Хүсуси адлар ајры-ајры шәхсләрә вә әшјалара вериләркән мәнтиги мәна вә категорија ујғунлуғу јох, онун күндәлик тәләбаты нәзәрдә тутулур ки, бу да һүгүги чәһәтдән рәсмиләшдирилир»¹.

Хүсуси адларын рәсми шәкилдә гејдә алынмасы вә онун дилин орфоепик вә орфографик гәјдаларына ујғунлашдырылмасы дилин дахили инкишаф ганунларына табе едилир. Буна көрә дә хүсуси адларын өјрәнилмәси дилин дахили имкан вә ганунлары әсасында апарылыр.

Һәр бир хүсуси ад мүүјјән сәбәб вә мәгсәдлә әләгәдар олараг јараныр. Одур ки, онларын бәзиси мәһсулдар — чох јайылан (ишләк), бәзиси исә гејри-мәһсулдар (аз ишләк) олур. Һәр бир адын өз јаранма тарихи, јайылма әразиси вә милли мәнсубијјәти вардыр. Бәзән башга дилләрдән дә адлар алыныр. Белә адлар кечдији дилин дахили инкишаф ганунларына ујғунлашдырылыр.

ОНОМАЛОКИЈАНЫН ТӘДГИГИ ПРОБЛЕМЛӘРИ.

Ономастиканын тәдгигини мүүвәффәгирәтлә давам етдирмәк үчүн ашағыдакы проблемләрин дәриндән өјрәнилмәси вачибдир:

- 1) дилдә вә нитгдә адларын ишләnmәси;
- 2) әдәби дилдә вә диалектләрдә (ичтиман вә мәһәлли диалектләрдә) адларын ишләnmәси;
- 3) мүүхтәлиф типли дилләрдә адларын морфоложи гурулушу;
- 4) адларын там вә гыса формаларынын субъектив гијмәти вә онларын әләгәси;
- 5) мүүхтәлиф дилләрдә ономастик системин типолокијасы вә ономастик нормаларын мүүјјән едилмәси;
- 6) мүүхтәлиф жанрлы мәтиләрдә адларын статистик тәдгиги².
- 7) хүсуси адларын ејничинсли әшјалары вә мәфһумлары ифадә едән үмуми адлардан фәрги;
- 8) дилин лүгәт тәркибиндә ономаложи лүгәтин јери;
- 9) хүсуси адларын шөбәләри (антропоним, топоним,

¹ М. Чобанов. Азербайжан антропонимиясынын әсаслары. Тбилиси, 1983, сәһ. 4.

² А. В. Суперанская. Языковые и внеязыковые ассоциации собственных имен, «Антропонимика», Москва, 1970, сәһ. 9.

космоним, зооним, ктематоним), онларын үмуми вә фәргли чәһәтләри;

10) хүсуси адларын әмәлә кәлмәси вә онун инкишаф гануна ујғунлуғлары;

11) ономалокијанын ајры-ајры бөлмәләринин системи вә онларын характерик мәсәләләри;

12) ономалокијанын вә онун бөлмәләринин тәшәккүлү тарихи;

13) ономалокијанын әмәли проблемләри (хүсуси адларын орфографик вә орфоепик; мәдәни-естетик проблемләри);

14) хүсуси адларын мүүхтәлиф әразидә јайылмасы вә статистик тәдгиги;

15) хүсуси адларын бир дилдән башга бир дилә транслитерасијасы проблеминин тәдгиги;

16) хүсуси адларын тәдгиги методлары.

Ономалокија проблемләринин һәртәрәfli вә әтрафлы тәдгигинә даир тез-тез бејнәлхалг конгрессләр вә симпозиумлар, республика конферанслары вә мүүшавирәләри кечирилир.

ОНОМАЛОКИЈАНЫН ТӘДГИГАТ ОБЈЕКТИ

Ономалокија дилчилијин јени сәһәси олдуғу үчүн онун бир сыра мүүрәккәб нәзәри вә әмәли мәсәләләрини, тәдгигат објектини дәриндән тәһлил етмәк лазымдыр.

Ономалокијанын тәдгигат објекти ашағыдакылардан ибарәтдир:¹

1. Ономалокијанын тәдгигат објекти лексиканын бир сәһәсини тәшкил едән хүсуси адлардыр.

2. Ономалокија бүтүн хүсуси адлары, онун мәншәјиндән вә јайылма (ишләnmә) дәрәчәсиндән асылы олмајараг тәдгиг едир.

3. Ономалокија хүсуси адларын сәчијјәви мәсәләләрини (онларын тәбиәтини, нәзәрә чарпдырдығы предметә ујғунлуғуну, маһијјәтини), онларын әмәлә кәлмәсини, төрәмәсини, мәншәјини, мәнасыны, гурулушуну вә үслуби имканларыны өјрәнир.

¹ В. Д. Бондалетов. Ономастика и социолгвистика, «Антропонимика», Москва, 1970, сәһ. 17.

Ономалокијанын тәдгигат объекти лүғәт тәркибинин кениш бир лајыны тәшкил едән хусуси адлардыр. Дилин лүғәт тәркибиндә хусуси адларын өзүнәмәхсус јери вардыр. Дилин лүғәт тәркибини үмумишләк сөзләрсиз тәсәввүр етмәк мүмкүн олмадығы кими, хусуси адларсыз да тәсәввүр етмәк чәтиндир. Чүнки хусуси адлар лүғәт тәркибиндә елә бир сәчијјәви әләмәт вә хусусијјәтләрә маликдир ки, бу да онлары дилин башга лүғәви ваһидләриндән әсаслы сурәтдә фәргләндирир. Дилин лүғәт тәркиби мүхтәлиф лексик лајлардан ибарәт олдуғу кими, хусуси адлар да ифадә етдији әшја вә предметә ујғун олараг, мүәјјән групплар вә системләр тәшкил едир. Ономастик материалларын зәнкин вә рәнкарәнк хусусијјәтләри ономалокијанын бир сыра саһәләринин јаранмасына сәбәб олмушдур. Онимләр инсан, јер вә су әләминин, фәза чисимләринин, һејванат әләминин вә с. адыны билдирир. Бу да онимләрин тәдгиги илә мәшғул олан ономалокијанын мүхтәлиф саһәләринин, нөвләринин вә шө'бәләринин јаранмасына сәбәб олмушдур.

Ономалокијанын саһәләри вә ја шө'бәләри һаггында һәләлик јекдил фикир јохдур. А. Гурбанов илк тәдгигатларында ономалокијанын «антропонимика, топонимика, гидронимика»¹ олмагла үч; сон тәдгигатларында исә «антропонимика, этнонимика, топонимика, гидронимика, зоонимика, космонимика вә ктематонимика»² олмагла једди; М. Чобанов илк арашдырмаларында «антропонимика, топонимика, космонимика»³ олмагла үч; сон тәдгигатларында исә «антропонимика, чоғрафи адлар, космонимика, зоонимика, ктематонимика»⁴ олмагла беш; Н. Әлијев «антропонимика, топонимика, космонимика, зоонимика, теонимика»⁵ олмагла беш; М. Адиллов вә А. Пашајев «антропонимика, топонимика, зоонимика, фи-

¹ А. Гурбанов. Үмуми дилчилик, Бақы, 1977, сәһ. 130.

² А. Гурбанов. Азәрбајчан ономастикасы, Бақы, 1986, сәһ. 34. Јенә онун: Азәрбајчан дилинин ономалокијасы, Бақы, 1988, сәһ. 163.

³ М. Чобанов. Азәрбајчан антропонимиясынын әсаслары, Тбилиси, 1983, сәһ. 5.

⁴ М. Чобанов. Мәтнин лингвистик тәһлили, I һиссә, Тбилиси, 1987, сәһ. 43.

⁵ Н. Әлијев. Үмуми антропонимика проблемләри, Бақы, 1985, сәһ. 4.

тонимика, астронимика, мифомика»¹ олмагла алты; Н. Худијев исә «антропонимик систем, топонимик систем, ктематонимик систем»² олмагла үч; В. Д. Бондалетов исә «антропонимика, топонимика, космонимика, зоонимика, ктематонимика»³ олмагла беш саһәсини мүәјјәнләшдиришләр.

Ономалокијанын саһәләри вә шө'бәләри һаггында јухарыда гејд олунан бөлкүләр, әсасән, дилчилик елминин мүасир инкишафы бахымындан тәдирәләјигдир. Лакин бу бөлкүләрин дә чатышмазлығлары вардыр. О чүмләдән, этнонимика, теонимика, фитонимика вә мифомиканын ономалокијанын ајрыча шө'бәләри кими верилмәси илә разылашмағ чәтиндир. Чүнки ономалокија хусуси адларын ономастик хусусијјәтләринин арашдырлмасы илә мәшғул олур. Бу мәнада этноним вә фитонимләри ономалокијанын тәдгигат объектинә аид етмәк олмаз. Она көрә ки, этноним вә фитонимләр үмуми адлардан вә ја әпелјативләрдән ибарәтдир. Әпелјативләр исә ономалокијада јох, лексикалокијада өјрәнилир. Мәлумдур ки, һәр бир дилин онимләри арасында бир нечә теоним вә мифонимә раст кәдмәк олар. Бизим мүлаһизәмизә көрә, бир нечә теоним вә јахуд мифоним үчүн ономалокијада хусуси теонимика вә мифонимика» шө'бәләри јаратмаға һеч бир еһтијач јохдур.

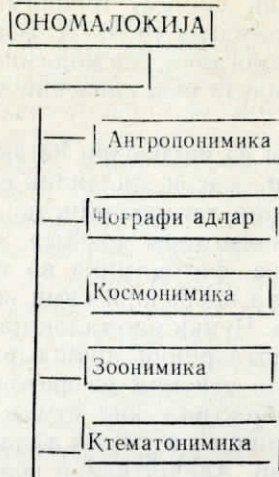
Јухарыдакы мүлаһизә вә бөлкүләри јекунлашдыраг, ономалокијанын шө'бәләрини ашағыдакы кими тәсниф етмәк олар.

¹ М. Адиллов, А. Пашајев. Азәрбајчан ономастикасы, Бақы, 1987, сәһ. 13.

² Н. Худијев. Азәрбајчан әдәби дилинин совет дөврү, Бақы, 1989, сәһ. 207.

³ В. Д. Бондалетов. Русская ономастика. Москва, 1983, сәһ. 8.

I. АНТРОПОНИМИКА — инсан адларынын өжрәнилмәси илә мәшғул олур (ад, ата ады, фамилија, тәхәллүс, ләгәб; адларын әсасы вә мәншәји, антропонимләрнин гурулушу, адгојма ән'әнәләри, шәхс адларынын башга дилә транслитерасијасы, бәдии антропонимләрнин хүсусијәтләри). Шәхслә бағлы олан ад, ата ады, фамилија, тәхәллүс вә ләгәб үмумиликдә антропонимләрدير. Бу вә ја дикәр дилә мәхсус олан шәхс адларынын мәчмуу *антропонимија*, ону өжрәнән елм сәһәси исә *антропонимика* адланыр.

II. ЧОГРАФИ АДЛАР — планетимизин мүәјјән јерини вә ја мәканыны дикәриндән фәргләнديرән хүсуси адлар силсиләсидир. Хүсуси чографи адлар торпаг вә су аләми илә әлағәдар олараг ики сәһәјә ајрылыр: топонимләр, гидронимләр. Бу да чографи адлары өжрәнән *топонимика* вә *гидронимика* адлы елм сәһәләринин формалашмасына имкан верир.

ТОПОНИМИКА — ономалокијанын топонимләрнин тәшәккүлү, инкишафы вә дәјишмәси ганунаујғунлуғларыны өжрәнән јарымшө'бәсидир.

Ономалокијанын ән кениш јайылмыш јарымшө'бәләриндән бирини *топонимика* тәшкил едир. Топонимика топонимләрнин јаранмасыны, јайылмасыны, инкишафыны,

етимолокијасыны, мәншәјини, дилдәки вә чәмијјәтдәки ролуну өжрәнир.

Топонимләрнин өжрәнилмәси илә мәшғул олан елм сәһәси топонимика адланыр. Дилчиликдә кениш шәкилдә ишләдилән топонимика термини јуан дилинә мәхсус топос (јер, мәскән) вә онома (ад) сөзләринин бирләшмәсиндән әмәлә кәлмишдир. Бу термин дилчиликдә чографи объект ады билдирән хүсуси сөз мәнәсында ишләдилир.

Чографи адлар, объектләр өз гәдимлији, зәнкинлији вә мүхтәлифлији илә бир-бириндән фәргләнир. Чографи объектләрлә бағлы олан јүз минләрлә хүсуси адлар вардыр: *гитә, өлкә, республика, вилајәт, рајон; шәһәр, кәнд, гәсбә; күчә, хијабан, јол, мејдан; дағ, дағлыг, дүз, дүзәнлик, оба, обалыг* вә с. һәмин адлар сөз олмаг етибарилә дилин лүғәт тәркибиндә кениш бир лај тәшкил едир. Мәһз буна көрә дә һәмин адларын топланмасы вә тәдгиги мүасир елмин гаршысында јени вәзифәләр гојур. Бу исә дилчијин ономалокија шө'бәсинин топонимика бөлмәсинин һәртәрәfli өжрәнилмәсини вә инкишаф етдирилмәсини өн плана чәкир.

Топонимиканын өжрәнилмәси, һәр шәјдән әввәл, топонимик анлајышларын мүәјјәнләшдирилмәсини тәләб едир. Бу анлајышлара топоним, топонимија вә топонимика аиддир.

Топоним — чографи объект вә ја јер адыны билдирән хүсуси сөздүр. Мәсәлән, *Авропа, Азәрбајчан, Гарабағ, Газах, Бакы, Шыхлы, Садағлы; Низами күчәси, Нәриманов хијабаны, Азадлыг мејданы; Кәпәз, Гафғаз, Мил дүзү* вә с.

Топонимик терминләр дә ики група бөлүнүр: 1) Елми (бејнәлхалг) терминләр: *Муган, Кәнчә, Шәки*; 2) Јерли чографи терминләр вә ја детерминативләр: *Инчә дәрәси, Көј тәпә, Ағ гала, Алмалы, Чанаварлы, Гараархач, Јазылы* вә с.

Топонимија — мүәјјән бир өлкәјә, рекиона вә ја әразијә мәхсус олан топонимләрнин мәчмуудур. Мәсәлән, Азәрбајчан топонимијасы, Күрчүстан топонимијасы, Губа топонимијасы, Борчалы топонимијасы вә с.

Топонимика — топонимијаны өжрәнән елм сәһәсидир. Топонимика мүәјјән бир өлкәјә вә ја рекиона мәхсус олан топонимләрнин јаранмасыны, инкишафыны вә

дәјишмәси ганунауҗуғлуларыны; нөвләрини, гурулушу-ну, јајылма ареалыны вә мәншәјини өјрәннр.

ТОПОНИМЛӘРИН ЭРАЗИ БӨЛКҮСҮ. Топонимләр эрази саһәсинә көрә ики група бөлүнүр:

МАКРОТОПОНИМЛӘР — бөјүк эрази саһәсинин адларыны эһатә едир. Мәсәлән, *Гағгаз, Азәрбајчан, Күрчүстан, Башкенид* (индики Дманиси — Күрчүстан Р-да).

МИКРОТОПОНИМЛӘР — ән кичик эрази саһәсинин адларыны эһатә едир. Белә топонимләр бир шәһәрин вә ја бир кәндин эразисиндә јерләшән эрази адларыны билдирир. Шәһәрдәки мејданчаларын, күчәләрин, бағларын вә мүәјјән инзибати биналарын эразиси дә микро топонимләрә аиддир. Мәсәлән, Тбилиси шәһәриндә *Ортачала, Авчала (авчаласы), Шејтан базар, Сәбиртала, Чајлаг, Гырмакәл, Сән'ан дағы, М. Ф. Ахундов күчәси; Ашыг Гәриб булагы; Муштәһет бағы; Азадлыг мејданы, Чөрәкчи мејданы* вә с. Күрчүстан Р-нын Болнис рајонунун Дарбаз кәндинин эразисиндәки микро топонимләр: *Гаҗытмазлы, Узунтала, Халхаллар, Салјер, Алмалы, Палыдлы, Бачалан, Гырхбулаг, Гујубулаг, Чанаварлы, Бајдарлы, Чәфәргала, Дардаш, Дашантәпә* вә с.

АРЕАЛТОПОНИМЛӘР. Ареал латын дилиндә «ареалис» сөзүндән олуб Азәрбајчан дилиндә саһә, мејдан, фәза мәнәсында ишләнир. Топонимикада исе јајылма эразиси мәнәсыны билдирир. Топонимләр јајылма дәрәчәсинә көрә мүхтәлиф олур: мәнәлли топонимләр, ареал топонимләр. Планетимиздә елә топонимик ваһидләр вардыр ки, онлар јалныз бир чоғрафи объекттин адыны билдирир вә кениш јајылма имканына малик олурлар. Белә топонимләр *мәнәлли топонимләр* адланыр. Мәсәлән, *Газах, Савалан* вә с.

Дилимизин ономастик ваһидләр системиндә бир групп топонимик ваһидләрә раст кәлирик ки, онлар ики вә даһа чох чоғрафи объекттин (ојконимин, оронимин) адыны билдирир вә кениш јајылма имканларына маликдир. Белә топонимләр ономастикада *ареал топонимләр* адланыр. Мәсәлән, Муғанлы этнокомоними илә бағлы Күрчүстан Р-да бир сыра кәндләр вардыр: *Бала Муғанлы* (Болнис рајонунда), *Бөјүк Муғанлы, Гаш Муғанлы, Кирәч Муғанлы* (Марнеули рајонунда), *Муғанлы* (Дманиси рајонунда), *Сартичала Муғанлысы* (Гардабани ра-

јонунда). Азәрбајчан Р-да да Муғанлы этнокомоними кениш јајылмышдыр: *Муғанлы кәнди* (Ағдаш, Ағчабәди, Бәрдә, Газах, Губадлы, Загатала, Зәнкилан, Күрдәмир вә Шамахы рајонларында), *Муған адлы гәсәбә* (Әли Бајрамлы, Биләсувар рајонунда), һәмчинин, *Муған Кәнчәли* (Сабирабад рајонунда), *Муғанчыг Мәһраб* вә *Муғанчы Мүслүм* (Норашен рајонунда) адлы кәндләр дә вардыр; *Саатлы* этнокомоними вә этноастионими илә бағлы Азәрбајчан Р-да бир сыра ојконимләр вардыр: *Саатлы кәндләри* (Бәрдә, Ағдаш рајонларында; Күрчүстан Р-ын Дманиси рајонунда) вә *Саатлы шәһәри* (Саатлы рајонунда).

Ареал топонимләрин јаранмасы бир нечә сәбәблә бағлыдыр: 1) гоһум гәбилә вә ја тајфанын мүхтәлиф чоғрафи мөвгедә мәскәнләшмәси; 2) бу вә ја дикәр гәбилә вә тајфанын мүхтәлиф ичтимаи вә сијаси һадисәләрлә әлагәдар парчаланараг мүхтәлиф эразидә мәскән салмасы; 3) јени ичтимаи-игтисади гурулушла әлагәдар олараг, мүхтәлиф рекиондакы чоғрафи объекттин ејни топонимик ваһидлә адландырылмасы; 4) чоғрафи объекттин адыны билдирән топонимик ваһидин тәсадүфән үст-үстә дүшмәси вә ја ејниләшмәси. Бүтүн бунлар топоним ја­радылма­сы үчүн башлыча васитәләрдир.

ТОПОНИМЛӘРИН НӨВЛӘРИ. Лухарыда гејд едилдији кими, топонимија лүғәт тәркибинин чох зәнкин бир саһәсини эһатә едир. Бу саһәјә һәм јашајыш, һәм дә мүхтәлиф гурулуша малик олан чоғрафи объектләрин адлары дахилдир. Бунлары нәзәрә алараг топонимләри ики група бөлмәк олар: ојконимләр, оронимләр.

ОЈКОНИМ. Ојконимләр топонимијанын кениш јајылмыш бир саһәсидир. Ојконим јунанча ојкос (јашајыш мән­тәгәси) вә онома (ад) сөзләринин бирләшмәсиндән әмәлә кәлиб Азәрбајчан дилиндә јашајыш мән­тәгә­синин ады мәнәсыны билдирир. Башга сөзлә десәк, ојконим јашајыш мән­тәгә­синин адыны билдирән то­по­нимдир. Мәсәлән, *Бакы, Нахчыван, Гәмәрли, Гачаған, Сарачлы* вә с.

Јашајыш мән­тәгә­ләри дә эразисинин бөјүк вә кичик­лијинә, әһалисинин сајына вә мәшғулијјәтинә көрә ики група бөлүнүр: *комоним, астионим.*

КОМОНИМ јунан дилиндә комон (кәнд, гәсәбә) вә онома (ад) сөзләринин бирләшмәсиндән әмәлә кәлиб

көнд (гәсәбә) ады мә'насыны билдирир. Мәсәлән, *Са-лаһлы, Фахралы, Дарбаз, Гарабулаг, Кеишәли* вә с. Комоним шәһәр типли гәсәбәни дә әһатә едир. Мәсәлән, *Биләчәри, Бузовна, Говлар* вә с.

АСТИОНИМ — јуанча «астеос» (шәһәрли) вә «онома» (ад) сөзләринин бирләшмәсиндән әмәлә кәлиб. Азәрбајчан дилиндә шәһәр ады мә'насыны билдирир. Мәсәлән, *Сумгајыт, Дашкәсэн, Минкәчевир, Ләнкәран* вә с.

Астниомләрин сајча инкишафында комонимләр (әсәсэн гәсәбәләр) илкин база тәшкил едир. Чүнки шәһәр типли гәсәбәләр игтисади вә мәдәни чәһәтдән инкишаф едәрәк шәһәрә чеврилир. Мәсәлән, *Јевлах, Афстафа, Бәрдә* вә с.

Бә'зи јашајыш мәнтәгәләри исә елә илк күндән инкишаф едәрәк мүстәгил шәһәр кими формалашыр. Мәсәлән, *Шәки, Афдам, Дашкәсэн, Загатала* вә с.

Шәһәрләрдә *мејдан, базар, бағ, хијабан, күчә, тин, далан, дөнкә, саһил; кино-театр, һөкумәт еви, јазычылар еви, бәстәкарлар еви, сирк; дајаначағ* вә с. кими микро-топонимләр *урбаноним* адланыр.

УРБАНОНИМ латын дилиндә «урбанис» (шәһәр типли) вә онома (ад) сөзләринин бирләшмәсиндән әмәлә кәлиб, кичик әрази адыны билдирир. Урбанонимләр дә өз нөвбәсиндә ифадә етдији объектин нөвүнә вә әһатә етдији әрази мөвгејинә көрә ики група бөлүнүр. Онлардан бир группу хәтти микро топонимләрә аиддир. Белә микро-топонимләр *годоним* адланыр. Годоним јуанча «годо-с» (јол, күчә) вә онома (ад) сөзләринин бирләшмәсиндән әмәлә кәлиб, јол вә ја күчә мә'насыны билдирир. Мәсәлән, *Нәриманов проспекти, Бакыханов күчәси, 28 Мај — ме'мар Әчәми хәтти, Сон дөнкә* вә с. Урбаноним-ләрин дикәр группу исә әрази вә ја саһә характерли микро-топонимләрдән ибарәтдир. Ономастикада белә микро-топонимләр *агороним* адланыр. Агороним јуан дилиндә «агора» (мејдан) вә онома (ад) сөзләринин бирләшмәсиндән әмәлә кәлиб, мејдан адыны билдирир. Мәсәлән, *Кәнчләр мејданы, Фузули мејданы, Руставели мејданы, Колхоз базары, Шуша базары* вә с.

ОРОНИМ. Топонимијанын ән кениш јайылмыш сәһәләриндән бири дә оронимләрдир. Ороним мүәјјән рельеф гурулушуна көрә фәргләнән јер адларыдыр. Бураја

дағ, тәпә, ашырым, дүзәнлик, тала; әкин саһәси, өрүш (отлаг јерләр); *јоқуш, ениш; мешә, коллуг, јайлаг, ғыш-лаг* вә с. аиддир.

Дағлар: *Гафгаз дағлары, Гошгар, Кәпәз, Шамдү-ја, Афлаған, Шинди* вә с.

Тәпәләр: *Јағлыча тәпәлији, Бабәкәр тәпәлији, Дошан тәпә* вә с.

Ашырымлар: *Гафгаз ашырымы, Афсу ашырымы, Башкечид ашырымы* вә с.

ДРИОМОНИМ — мешәликлә өртүлмүш јер адларыдыр. Мәсәлән, *Тайга мешәлији, Гарајазы мешәлији, Елдар шамлығы, Алмалы мешәлији* вә с.

ТОПОНИМЛӘРИН СЕМАНТИКАСЫ

Дилимизин лүғәт тәркибиндә зәнкин бир лај тәшкил едән топонимләр семантик чәһәтдән мүхтәлиф мәзмунлу сөзләр әсасында тәшәккүл тапмышдыр. Тәдгигата чәлб етдијимиз топонимләри (ојконим вә оронимләр) семантик чәһәтдән ашағыдакы группара бөлмәк олар:

1. АНТРОПООЈКОНИМЛӘР. Бу групп топонимләр антропонимләр (шәхс ады, фамилија, тәхәллүс) әсасында дүзәлир. Бүтүн топонимик ваһидләр кими антропоојконимләрин дә јаранма тарихи гәдимдир. XVIII әсрин биринчи рүбүндә гејдә алынмыш *Муса галасы, Го-чалы, көдәк Пир, һачылығ, Анағыз оғлу Нәсибләр, Молла Ханверди* гәдим; *Гасымлы, Афаммәдли* (Марнеули рајонунда), *Һәсэнхочалы, Сарыммәдли* (Кибирлик), *Молла Әһмәдли* (Болнис рајонунда), *Мәһаммәд-галар, Чопуралы* (Дманиси рајонунда) исә мүасир антропоојконимләрдир.

2. ЕТНООЈКОНИМЛӘР. Етнонимләр (тирә, әбилә, тајфа, халг) әсасында дүзәлән јашајыш мәнтәгә-ләринин адларына *етноојконимләр* дејилир. Тәдгиг етди-јимиз етноојконимләрийн бир группу Азәрбајчан халгынын этнокенезисиндә јахындан иштирак едән түрк мәншәли гәдим гәбилә вә ја тајфаларын адыны билдирән сөзләр әсасында јаранмышдыр. Мәсәлән, *Азики* (Азлар), *Ган-чы, Гулбаба, Гултәпә, Газан, Гыпчағ, Гарагојунлу, Гун-лар, Сараткәнд, Гараманлы, Туран, Чаваншир, Гараса-ширләр, Мәтили, Јүзбашы, Чәләбли, Хәләфли, Дәмирчи* вә с.; *Һәсэнли, Јалгуз* (Гузлар јалы), *Гара Дәмирчи, Күрчүоғ-*